

Beata Weinar*

Zakłady Przemysłu Odzieżowego „Odra” w Szczecinie – dzieje przedsiębiorstwa w świetle materiałów archiwalnych Archiwum Państwowego w Szczecinie

Historia szczecińskiej fabryki odzieży do roku 1945

W miejscu, gdzie stał budynek Zakładów Przemysłu Odzieżowego „Odra” w Szczecinie (dalej ZPO „Odra” w Szczecinie), przy Alei Niepodległości ówczesnej Paradeplatz, w 1912 r. wybudowano fabrykę odzieży męskiej. Jej właścicielami byli bracia Benno i Gustaw Feldberg. Po ich śmierci od 1926 r. przedsiębiorstwo prowadzili synowie, Walter i Sigbert, którzy przed drugą wojną światową zmienili nazwę fabryki na Herrenkleider – Fabrik Odermark¹. Od tej pory firma szyła zarówno odzież chło-

Fot. 1. Geschäftshaus Stettin, Paradeplatz 38. G.&B. Feldberg. Herren-, Jünglings- und Knaben-Kleiderwerk, *Stettin*, 1925.

* Beata Weinar – archiwistka, pracownik Oddziału V – Ewidencji zasobu w Archiwum Państwowym w Szczecinie.

¹ Być może przy nadaniu nazwy ZPO „Odra” w Szczecinie, sugerowano się wcześniejszym niemieckim nazewnictwem. Istnieją też sugestie, iż nazwę tę wymyślił pierwszy dyrektor „polskiej Odry”, Józef Kubiszyn.

pięć, jak i dziewczęcą, nie tylko w swojej siedzibie, ale także zlecała pracę chałupnikom na terenie Szczecina. Herrenkleider – Fabrik Odermark miała również sklep z wyrobami w Berlinie. W czasie drugiej wojny światowej fabryka i przyległa kamienica zostały zbombardowane i w dużej mierze zniszczone².

Fot. 2. Blick in die Zuschneiderei. G.&B. Feldberg. Herren-, Jünglings- und Knaben-Kleiderwerk. *Stettin*, 1925.

Szczeciński przemysł odzieżowo-włókienniczy po drugiej wojnie światowej

Na skutek działań wojennych przemysł szczeciński został poważnie zniszczony i zdewastowany. Straty w przemyśle włókienniczym sięgały 90%. W pierwszych powojennych latach uruchamiano tylko mniej zniszczone zakłady przemysłowe, głównie te, które mogły zaspokoić potrzeby osiedlającej się ludności – zakłady przemysłu spożywczego i energetycznego³.

Pierwszym zakładem odzieżowym, uruchomionym w powojennym Szczecinie w 1945 r., znanym do dziś przez niemal każdego mieszkańca miasta, były mające swoją siedzibę przy alei Wyzwolenia 50, Zakłady Przemysłu Odzieżowego im. 22 Lipca, które później zmieniły nazwę

² *Zniknęła kolebka polskich dżinsów*, <http://szczecin.naszemiasto.pl/artukul/zniknela-kolebka-polskich-dzinsow,3066590,artgal,t,id,tm.html> [dostęp: 5.06.2018].

³ T. Madej, *Przemysł*, [w:] *Dzieje Szczecina 1945-1990*, pod red. T. Bialeckiego, Z. Silskiego, Szczecin 1998, s. 341–355.

na Zakłady Przemysłu Odzieżowego „Dana”. Przedsiębiorstwo szybko się rozrastało, początkowo zatrudniało 250 osób, zaś dwa lata później już 2220 pracowników, przede wszystkim kobiety. Do lat 60. XX w., w „Danie” produkowano głównie bieliznę, odzież roboczą i mundury kolejowe, zaś później zasłynęła ona w całym kraju jako producent odzieży damskiej i dziewczęcej. To właśnie w ubraniach szytych przez pracowników „Dany” występowały szczecińskie Filipinki⁴.

Szczeciński przemysł odzieżowy angażował zawodowo również osoby niepełnosprawne m.in. Odzieżowa Spółdzielnia Inwalidów, która powstała w 1950 r. Jej pracownicy zajmowali się szyciem ubrań męskich, płaszczy damskich i męskich, spodni biodrowych oraz ubrań narciarskich. W dalszym okresie działalności uszlachetnianiem odzieży – wykończeniami półfabrykatów w zakresie odzieży damskiej. Kolejnym takim zakładem była Spółdzielnia Inwalidów Przemysłu Lekkiego im. 7 Listopada, która została założona w 1952 r. Miała ona swoją siedzibę przy ul. Grodzkiej 7. Pracownicy zakładu zajmowali się produkcją rękawic roboczo-ochronnych, toreb, plecaków, tornistrów, pokrowców, plandek na samochody oraz toreb narzędziowych⁵.

Po drugiej wojnie światowej w stolicy Pomorza Zachodniego zaczęto również odbudowywać przemysł włókienniczy. W 1947 r. uruchomiono Spółdzielnię Pracy Trykot, która mieściła się przy ul. Mazowieckiej 13. Pracownicy tego zakładu trudnili się: pończosznictwem, tkactwem, tkactwem artystycznym, dziewiarstwem oraz wyspecjalizowali się w produkcji swetrów i odzieży sportowej⁶.

W powojennym Szczecinie rozwijał się również przemysł skórzany, m.in. dzięki działalności Spółdzielni Pracy Wyrobów Skórzano-Galanteryjnych „Galanteria”, jak i Spółdzielni Pracy „Przyszłość”, która zajmowała się wyrobem obuwia⁷.

Przemysł odzieżowy w Szczecinie miał dobre warunki rozwoju. Zarówno na rynku krajowym, jak i zagranicznym, rósł popyt na różny asortyment. Pozytywnym skutkiem jego rozwoju był spadek bezrobocia wśród kobiet w mieście⁸.

⁴ *Encyklopedia Szczecina*, pod red. T. Białeckiego, Szczecin 2000, t. II, s. 672.

⁵ Tamże, s. 361; t. I, s. 681.

⁶ Tamże, t. II, s. 364.

⁷ T. Madej, *Przemysł*, [w:] *Dzieje Szczecina...*, s. 349.

⁸ T. Białeckie, *Szczecin. Rozwój miasta w Polsce Ludowej*, Szczecin 1977, s. 188–189.

Historia Zakładów Przemysłu Odzieżowego „Odra” w Szczecinie

Budynek ZPO „Odra” w Szczecinie powstał w miejscu dawnej niemieckiej fabryki produkującej odzież Herrenkleider – Fabrik Odermark. Ruiny gmachu zniszczonego podczas działań wojennych stały do roku 1962, kiedy zapadła decyzja o budowie nowego zakładu odzieżowego – ZPO „Odra” w Szczecinie. W zasobie Archiwum Państwowego w Szczecinie posiadamy dokumentację techniczną tej czteropiętrowej nieruchomości, zbudowanej przy alei Niepodległości 38⁹.

Na uroczystym otwarciu ZPO „Odra” w Szczecinie, które miało miejsce 24 lipca 1964 r., zjawiła się delegacja Ministerstwa Przemysłu Lekkiego. Przedsiębiorstwo utworzono na podstawie art. 4 Dekretu o przedsiębiorstwach państwowych z 26 października 1950 r., po uzgodnieniu z Ministrem Finansów i Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Szczecinie. Bezpośrednim normatywem powołującym „Odrę” było Zarządzenie Ministra Przemysłu Lekkiego Nr 152/64 z dnia 8 sierpnia 1964 r. ZPO „Odra” w Szczecinie rozpoczęły swoją działalność 1 stycznia 1965 r. Przedsiębiorstwo powstało w oparciu o wydzielony majątek z Zakładów Przemysłu Odzieżowego im. 22 Lipca. Na stanowisko pierwszego dyrektora powołano Józefa Kubiszyna¹⁰, oddelegowanego z Zakładów im. 22 Lipca, który zajmował swoje stanowisko z przerwami do roku 1990. Początkowym przedmiotem działalności ZPO „Odra” w Szczecinie była produkcja odzieży męskiej, z biegiem czasu zakład znacznie rozszerzył swój asortyment produkcji¹¹.

Od 1966 r. w przedsiębiorstwie obowiązywał znak towarowy, który przedstawiał postać człowieka w spodniach wraz ze znajdującą się na środku nazwą zakładu. Został on przyjęty przez Komisję Rzeczoznawców oraz zatwierdzony przez Komisję Weryfikacji Opakowań w Warszawie decyzją z 22 marca 1966 r. nr NEK/364/55 2978 pod numerem 45686. Zakłady używały tego znaku na opakowaniu, umieszczano go także na

⁹ Dokumentacja techniczna znajduje się w Archiwum Państwowym w Szczecinie (dalej: APSz), Zakłady Przemysłu Odzieżowego „Odra” w Szczecinie (dalej: ZPO „Odra” w Szczecinie), sygn. 146, 444–459.

¹⁰ Dyrektorzy ZPO „Odra” w Szczecinie: Józef Kubiszyn (1965–1969; 1971–1975; 1982–1990), Feliks Figarski (1969–1970), Andrzej Cehak (1969–1970; 1971), Leon Głowiński (1975–1979), Witold Samolej (1981–1982), Janina Jelonek (1991–1992), Edward Stachoń (1993–1994), Henryk Waluś (1995–2002).

¹¹ APSz, ZPO „Odra” w Szczecinie, sygn. 1, 2.

dokumentach związanych z wprowadzeniem towaru do obrotu oraz na zdobieniach¹².

W roku 1965 ZPO „Odra” po raz pierwszy uczestniczyły w Targach Wiosennych w Poznaniu. W tym czasie przedsiębiorstwo zatrudniało ok. 1000 pracowników, głównie kobiet. Wyroby „Odry” promowano w całym kraju, m.in. na zorganizowanej w 1966 r. w Warszawie imprezie „Tydzień Texasów”, która zakończyła się dużym sukcesem. W 1966 r. zakłady przystąpiły także do produkcji odzieży chłopięcej. W tym okresie popularnością w całym kraju zaczęły cieszyć się produkowane przez „Odrę” spodnie turystyczne. Na początku roku 1968 w przedsiębiorstwie powstała komórka wzornicza, zatrudniająca własnych projektantów-plastyków mody młodzieżowej, opracowujących rocznie ok. 120 modeli. Przed każdą giełdą odzieżową organizowane były w zakładach pokazy nowo wzorowanych modeli, na które przybywali uczniowie ze Szczecina oraz zaproszeni przedstawiciele handlu. Podczas pokazów uczestnicy wypełniali ankiety, a ich uwagi były uwzględniane przy tworzeniu nowych wzorów. Na przełomie lat 60. i 70. XX w. rozpoczęto wytwarzanie odzieży sportowej, jak również zmodyfikowano cykl produkcyjny, wprowadzając najnowocześniejszy system tzw. synchro-potok¹³. W 1970 r. zastosowano także po raz pierwszy w produkcji tkaninę dżinsową. Początkowo zakład produkował z niej jedynie spodnie. Z czasem asortyment powiększył się o kurtki, spódnice, a także odzież dżinsową dla dzieci. Zróżnicowano kolorystykę, powstawały spodnie różnokolorowe i we wzory. W 1975 r. przygotowano nową kolekcję „Safari”, która przyjęta została z aplauzem, co znalazło odzwierciedlenie w produkcji, która przekroczyła milion sztuk. W 1979 r. wprowadzono do produkcji nowy materiał – dżins ściernalny, z którego szyto 90% produkcji, wytwarzając tzw. marmurki. ZPO „Odra” w Szczecinie posiadały swój sklep firmowy, gdzie sprzedawano własne wyroby. Mieścił się on w budynku przy alei Niepodległości 38. Poza tym odbiorcami produkcji były domy towarowe, spółki „Olex”, Powszechne Spółdzielnie Spożywców oraz prywatne sklepy. Odzież uszyta w „Odrze” była znana oraz sprzedawana w całym kraju¹⁴.

¹² Tamże, sygn. 121.

¹³ System produkcyjny synchro-potok polega na tym, że produkcja odbywała się w sposób ciągły. Było to możliwe dzięki wykorzystaniu pracy maszyn, a ograniczeniu roli człowieka, głównie do kontroli maszyn.

¹⁴ APSz, ZPO „Odra” w Szczecinie, sygn. 138, 253, 396; *Encyklopedia Szczecina...*, t. II, s. 672–673.

W latach 1979–1981 nastąpiło załamanie produkcji związane z zahamowaniem tempa wzrostu gospodarczego w całym kraju. W latach 1981–1984 wykorzystując wyż demograficzny, próbowano naprawić sytuację zmianą rynku sprzedaży na dziecięcy, produkowano wtedy m.in. głównie bluzy, spodnie oraz komplety. Trudny czas dla gospodarki w kraju nie przeszkodził „Odrze” w odnoszeniu sukcesów. W latach 1980–1981 jej wyroby takie jak: spodnie młodzieżowe chłopięce, spodnie młodzieżowe dziewczęce oraz komplet młodzieżowy, uzyskały znak jakości „1”. Odzież wyprodukowana przez „Odrę” była eksportowana za granicę m.in. spodnie dziecięce, damskie i męskie, spódnice (m.in. do: Włoch, Szwajcarii, Holandii, Belgii, Danii, Norwegii oraz ZSRR). Na początku lat 90. XX w. udział działalności szwalniczej na eksport w ogólnej działalności sięgał 80%. Działalność produkcyjna według własnych projektów na rynek krajowy liczyła 20%. Ta eksportowana część była lepszego gatunku. Gdy jakaś jej część nie spełniła norm zagranicznych była cofana do kraju i sprzedawana w Polsce, jako tzw. „towar z odrzutu” – który był rozchwytywany, ponieważ był lepszej jakości niż ten produkowany na rynek krajowy¹⁵.

W 1988 r. nadzór nad zakładami oraz uprawnienia organu założycielskiego przejął wojewoda szczeciński. Miało to miejsce na podstawie Porozumienia Ministra Przemysłu oraz Wojewody Szczecińskiego z dnia 8 lipca 1988 r. w sprawie przekazania uprawnień i obowiązków organu założycielskiego¹⁶.

ZPO „Odra” w Szczecinie przystąpiła do utworzonego 22 sierpnia 1988 r. Przedsiębiorstwa Handlowo-Usługowo-Produkcyjnego „PEZET-PEO” Sp. z o.o. w Łodzi. Celem tego kroku było kontynuowanie przez Zakłady działalności gospodarczej w zakresie: zaopatrzenia w artykuły techniczne; importu maszyn i urządzeń, części zamiennych, igieł oraz materiałów odzieżowych i dodatków; a także techniki, organizacji procesów produkcyjnych i sterowania tymi procesami; utylizacji odpadów produkcyjnych. W 1991 r. „Odra” wystąpiła ze spółki, z powodu jej złej sytuacji ekonomicznej¹⁷.

W latach 1988–1991 nastąpiło załamanie produkcji, ze względu na pogłębiającą się recesję w kraju. W 1991 r. przeprowadzono konkurs i wybrano nowego dyrektora firmy Janinę Jelonek. Nowa dyrektor opraco-

¹⁵ APSz, ZPO „Odra” w Szczecinie, sygn. 94, 120, 173, 253.

¹⁶ Tamże, sygn. 102.

¹⁷ Tamże, sygn. 131.

wała metody naprawcze dla firmy poprzez: wymianę kadry zarządzającej i zmiany struktury organizacyjnej, odejście od systemu produkcyjnego, tzw. podwieszonego, zakup komputerowego systemu przygotowania produkcji, spłaty zadłużenia zagranicznego za materiały zakupione w 1990 r., ujednoczenie zasad wynagrodzeń za produkcję krajową i zagraniczną dla pracowników produkcyjnych, modyfikację zasad wynagrodzeń dla działu sprzedaży, wynegocjowanie nowych kontraktów handlowych, tworzenie własnych kanałów dystrybucji na rynku krajowym¹⁸.

W celu przeprowadzenia procesu prywatyzacji w 1992 r. wybrano firmę doradczą The Polish Investment Company S.A. W tym czasie nastąpiła zmiana asortymentu produkcji. Zasadniczym jego elementem stały się spodnie damskie, męskie, młodzieżowe oraz dziecięce zarówno długie, jak i krótkie. Dalej produkowane były bluzy damskie, dziewczęce oraz męskie, kamizelki męskie i damskie, pieluchy, spódnice damskie, worki, spodnie ogrodniczeki, kurtki dziecięco-młodzieżowe i męskie, koszule dziewczęce. W tym okresie nastąpił spadek liczby pracowników do 287. Zmniejszył się popyt na produkty „Odry”, co spowodowane było napływem wyrobów konkurencyjnych z zagranicy, głównie z rynku wschod

Fot. 3. Budynek ZPO „Odra” w Szczecinie, mieszczący się przy al. Niepodległości 38. APSz, „ZPO „Odra” w Szczecinie, sygn. 155.

¹⁸ Tamże, sygn. 253.

niego oraz wzrost konkurencji nowopowstających producentów w kraju¹⁹.

W 1999 r. przedsiębiorstwo państwowe ZPO „Odra” w Szczecinie zostało postawione w stan likwidacji. W 2000 r. utworzono Zakłady Przemysłu Odzieżowego „Odra” Spółka Akcyjna. Przedsiębiorstwo zlikwidowano ostatecznie w 2002 r.

Pod dawną nazwą ZPO „Odra” w Szczecinie Sp. z o.o. utworzono w 2002 r. prywatną firmę. W 2008 siedzibę „Odry” przeniesiono na ulicę Gdańską 6A. Zakłady do dzisiaj zajmują się produkcją odzieży i dodatków, ale współcześnie ich marka jest mało rozpoznawalna. Budynek przy Alei Niepodległości został wyburzony, a na jego dawnym terenie powstała Galeria Handlowa „Kaskada”.

Fot. 4. Znak towarowy ZPO „Odra” w Szczecinie obowiązujący od 1966 r. APSz, ZPO „Odra” w Szczecinie, sygn. 155.

Materiały archiwalne dotyczące Zakładów Przemysłu Odzieżowego „Odra” w Szczecinie z zasobu Archiwum Państwowego w Szczecinie

Materiały archiwalne dotyczące ZPO „Odra” w Szczecinie przejęte zostały przez Archiwum Państwowe w Szczecinie w roku 2008. Poza typową dokumentacją dla każdego zespołu archiwalnego po przedsiębiorstwie, czyli aktami organizacyjnymi, planami, sprawozdaniami, aktami dotyczącymi samorządu pracowniczego, znalazły się materiały archiwalne dotyczące produkcji odzieży: wzory produkcyjne, warunki techniczne, jak i dokumentacja dotycząca znaku towarowego i znaku jakości. W aktach zespołu można odnaleźć również liczne zdjęcia: budynku, sal produkcyjnych, jak i samej garderoby.

¹⁹ Tamże, sygn. 140.

Niewątpliwie ciekawymi materiałami archiwalnymi dla mody okresu PRL-u są wzory produkcyjne odzieży wytwarzanej przez „Odrę”: spodni damskich oraz męskich, kompletów młodzieżowych oraz bluz młodzieżowych. Z każdej karty możemy dowiedzieć się z jakich materiałów szyto dany produkt, jakie miał kolory oraz ile kosztował. Do każdego wzoru były dołączone zdjęcia modeli.

W zasobie APSz znajdują się również materiały archiwalne obrazujące sam proces produkcji, są to tzw. warunki techniczne oraz dokumentacja techniczno-technologiczna. Zachowały się dokumenty omawiające każdy szczegół szycia: ubrań młodzieżowych, spodni chłopięcych, spodnek dziecięcych, marynarek chłopięcych oraz fartuchów damskich. Dzięki nim można poznać: wygląd danej części garderoby, rozmiary, materiały i dodatki, jakich użyto do ich uszycia. Opisany jest tutaj krok po kroku proces ich powstawania, znajdują się również wskazówki, w którym miejscu powinien znajdować się dany element²⁰.

Tekstylia Zakładów Przemysłu Odzieżowego „Odra” w Szczecinie ikoną mody PRL-u

W epoce PRL-u odzież noszona przez obywateli nie miała zbyt bogatej palety kolorów, dominowały ciemne barwy. Jednakże analizując wzory produkcyjne ZPO „Odra” w Szczecinie możemy zauważyć, iż dostarczały one na rynek produkty o różnej kolorystyce, poza kolorem szarym, czarnym granatowym i brązowym występował biały oraz zielony. Odzież szyta była w „Odrze” z różnego rodzaju tkanin krajowych: arizona²¹, teksas²² ścieralny, teksas bawełniany, welwet bawełniany, drelich²³ bawełniany, super teksas bawełniany, super teksas bawełniany z dodatkiem elany.

ZPO „Odra” były przede wszystkim znane w całym kraju jako producent spodni zarówno dla mężczyzn, kobiet, jak i młodzieży oraz dzieci. Przemysł państwowy już od lat 60. XX w. dostarczał na rynek spodnie typu *blue jeans* z takich tkanin, jak texpol, popularnie zwany teksasem lub

²⁰ Tamże, sygn. 409, 458.

²¹ Arizona – mocna tkanina podobna do teksasu.

²² Teksas – gruba sztywna tkanina bawełniana wykorzystywana najczęściej do szycia odzieży o kroju sportowym.

²³ Drelich – rodzaj mocnej, grubej, półlnianej lub lnianej tkaniny w splocie skośnym z osnową potrójną, wykorzystywany jako materiał do pokrycia materaców, produkcji odzieży roboczej, worków, pokrowców oraz letnich ubrań wojskowych.

arizona. Wyprodukowane z nich spodnie teksasy miały często swoje lokalne nazwy, niekiedy pochodzące od nazwy zakładu, w którym zostały wyprodukowane np. *komesy* od Zakładów Przemysłu Odzieżowego „Komes” w Słubicach, *oderki* od ZPO „Odra” w Szczecinie, *szariki* szyte w Zakładach Przemysłu Odzieżowego „Elpo” w Legnicy, *rekordy* powstałe w Odzieżowej Spółdzielni „Sprawność” w Krakowie.

W latach 50. i 60. XX w. dziewczęta miały obowiązek uczęszczać do szkoły w spodnicach, dopiero w 1971 r. Ministerstwo Oświaty zezwoliło na to, aby elementem ich ubioru były spodnie, pod warunkiem, że ich kolor będzie neutralny i że uczennice będą nosić także mundurki. W 1973 r. w polskich szkołach, w tym także w Szczecinie, zastąpiono granatowe mundurki barwnymi kurtkami i fartuszkami. Jednakże zdarzały się w szkoły, w którym tylko chłopcy mogli przychodzić do szkoły w spodniach. Spodnie, w tym dżinsy stanowiły podstawę codziennego ubioru, często również wakacyjnego. Jednakże duża część młodzieży wolała kupić 10-krotnie droższe oryginalne *levisy* z Zachodu, niż krajowe spodnie z teksasu. Polski teksas był gorszego gatunku, posiadał niezidentyfikowany kolor. Większe zainteresowanie młodzieży budziły spodnie ze ścieralnego materiału, tzw. „marmurki”. Po wielokrotnym ścieraniu uzyskiwały one wzór w rodzaju białych plamek lub smug. Można je było nabyć tylko w Peweksie albo na bazarze. Szczecińska młodzież miała dodatkowe źródło zaopatrzenia, do miasta przywozili je marynarze. Oryginalne zachodnie spodnie można było kupić w Państwowych Domach Towarowych tylko przy okazji sezonowej prezentacji kolekcji po wysokiej cenie. Osoby, które nie miały na to pieniędzy, używały po prostu wybielacza. Produkowane w Polsce teksasy nie miały najczęściej typowych dodatków – zamków błyskawicznych, guzików na nitach czy samych nitów. Jednakże analizując wzory produkcyjne z ZPO „Odra” w Szczecinie, można dostrzec, że te elementy występowały w odzieży szytej przez pracowników „Odry”. Noszenie odzieży dżinsowej przez polską młodzież wiązało się również z buntem przeciwko systemowi, m.in. w konsekwencji wydarzeń marcowych 1968 r.²⁴

W połowie lat 70. XX w. modne stały się ubrania w stylu wojskowym lub safari, który cechował m.in. w kolorze khaki. W tym stylu najmodniejsze były drelichowe spodnie w kolorze zielonym, które uznawane były za stylowe wówczas, gdy miały zapinane kieszenie na guzik na

²⁴ A. Pelka, *Z [politycznym] fasonem: moda młodzieżowa w PRL-u i w NRD*, Gdańsk 2013, s. 182–202.

bokach nogawek. Całość uzupełniały dodatki, najmodniejsze w sezonie trampki lub wysokie buty. Za tym trendem modowym podążały również ZPO „Odra” w Szczecinie. Jeden ze wzorów produkcyjnych przedstawia ubranie młodzieżowe w tym właśnie stylu²⁵.

Garderoba czasów PRL-u często była identyczna dla kobiet i mężczyzn – noszono spodnie, kombinezony, komplety młodzieżowe. To właśnie kombinezon – połączenie bluzy ze spodniami, był popularnym elementem mody młodzieżowej lat 70. i 80. XX w. Wprowadzony został ze stroju roboczego, wykonany z teksasopodobnej tkaniny przypominającej płótno harcerskie. Do mody tej dekady odzież robocza wprowadziła także spodnie ogrodniczki, bluzy robocze piekarzy, kombinezony mechanika oraz szturmówki rybackie. Popularność zyskał „waciak”, w którym zimą pracowali robotnicy budowlani. „Odra” podążała za ogólnokrajowymi trendami mody, w jej asortymencie również można było znaleźć różnego rodzaju kombinezony szyte z teksasu lub drelichu, jak również spodnie ogrodniczki²⁶.

Wprowadzenie stanu wojennego 13 grudnia 1981 r. przeszkodziło w szyciu nawet podstawowej odzieży. W państwowych sklepach półki były puste, natomiast zakup w prywatnych butikach czy na bazarach był niemożliwy z powodu wysokich cen. Powróciła moda w stylu wiejskim. Natomiast wśród młodzieży starszej lub studenckiej nastawionej w dużej mierze opozycyjnie ubiór nabierał cech politycznych – noszono dżinsy, luźne swetry, koszule. Szczególnie obecny był „styl wojskowy”, któremu towarzyszyły trencze, koszule, bluzy i kurtki, wysokie szturmowe buty, tzw. „moda na konspirę”. Brak asortymentu w sklepach wyzwał zaradność i pomysłowość wśród obywateli np. poprzez szycie sukienek z ufarbowanej domowymi sposobami pieluchy tetrowej. Masową skalę przybierało własnoręczne robienie swetrów na drutach. Sporządzenie takich ubiorów wiązało się ze znacznym nakładem czasu i pracy. Podarowanie własnoręcznie wykonanego wyrobu było bardzo cenione, stanowiło wyraz silnej więzi emocjonalnej²⁷.

Po 1989 r. nastąpiła prywatyzacja państwowego handlu i produkcji odzieży. Rynek zapełnili zagraniczni producenci, głównie z Dalekie-

²⁵ Tamże, s. 203–204.

²⁶ Tamże, s. 202–203.

²⁷ A. Pelka, *Teksas-land: moda młodzieżowa w PRL-u i w NRD*, Gdańsk 2013, s. 214–219; Z. Gołubiew, *Moda i już: moda w PRL-u: Hoff, Młoda Polska, dzieci kwiaty, Hase na ludowo i inne...*, Kraków 2015, s. 136–141.

go Wschodu. Polskie zakłady odzieżowe przeżywały gwałtowną restrukturyzację, po to, by sprostać konkurencji. Dotychczasowa produkcja planowa w przyspieszonym tempie przestawiła się na wytwarzanie pełnowartościowych produktów. Wiele z przedsiębiorstw zlikwidowano z powodu przestarzałych sprzętów oraz nieodpowiednio wykwalifikowanego personelu. ZPO „Odra” początkowo próbowano ratować, ale i one również nie sprostały nowej sytuacji gospodarczej kraju. W PRL-u nie nadążano za modą z Zachodu, liczyła się ilość, a nie jakość odzieży. Sam proces zatwierdzania nowych wzorów był długotrwały – od projektu do zgody na wytworzenie wydawanej przez dyrektora zakładu miało często wiele lat²⁸.

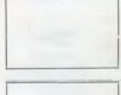

Fot. 5. Wzór produkcyjny odzieży przedstawiający spodnie młodzieżowe damskie, APSz, ZPO „Odra” w Szczecinie, sygn. 151.

²⁸ A. Pelka, *Teksas-land...*, s. 249–256.

NAZWA WYROBU: <u>SPODNIE MŁODZIEŻOWE</u>	Wzrost M-21
Nr przemyłowy: <u>2112-741+41-0027</u>	PROPOZYCJE TRAMINOWE
Nr kolejny z indeksu asortymentowego: <u>168</u>	Artystki - desen: <u>Caba</u> kolor: <u>Indygo.</u>
Maksymalna cena detaliczna: <u>900,- / 450</u>	
Orientacyjna wielkość oferty:	 <u>anizowa</u>
Zakład kontraktujący: <u>ZPO „ODRA”</u>	 <u>kielki</u>
	 <u>brzoza</u>
U w a g i: <u>Ch 2041 - 900,-</u>	 <u>2041/3</u>
<u>anizowa - 450,-</u>	 <u>3510</u>
ZPO Białe Błonie, Poczta 141 000000, 69-100, 69-101	

Fot. 6. Wzór produkcyjny odzieży przedstawiający spodnie młodzieżowe męskie. APSz, ZPO „Odra” w Szczecinie, sygn. 151.

NAZWA WYROBU: <u>SPODNIE MŁODZ.</u>	Wzrost M-21
Nr przemyłowy: <u>2112-141+41-0205</u>	PROPOZYCJE TRAMINOWE
Nr kolejny z indeksu asortymentowego: <u>161</u>	Artystki - desen: <u>Shel. Ch.</u> kolor: <u>kielki</u>
Maksymalna cena detaliczna: <u>400,-</u>	
Orientacyjna wielkość oferty:	
Zakład kontraktujący: <u>ZPO „ODRA”</u>	
	
U w a g i: <u>aniz. - 400,-</u>	
ZPO Białe Błonie, Poczta 141 000000, 69-100, 69-101	

Fot. 7. Wzór produkcyjny odzieży przedstawiający spodnie młodzieżowe damskie i męskie, na którym widać, iż były one do siebie bardzo podobne. APSz, ZPO „Odra” w Szczecinie, sygn. 151.

NAZWA WYROBU UBRAMIĘ MŁODZIEŻOWE Wzór N-21

PROPOZYCJE TKANINOWE

Nr przemysłowy 2115-791+01-0121 Artykuł - desen kolor

Nr kolejny z indeksu asortymentowego 324 **DRELICH KHAKI**

Maksymalna cena detaliczna 750,- / 800,-

Orientacyjna wielkość oferty _____

Zakład kontraktujący Z.P.O. „ODRA”

U w a g i: cheliuk - 800,-

SPZ „Odra” Szczytno 47 00000 000/00/01

Fot. 8. Wzór produkcyjny odzieży przedstawiający spodnie młodzieżowe męskie, szyte z drelichu w stylu wojskowym. APSz, ZPO „Odra” w Szczecinie, sygn. 151.

NAZWA WYROBU _____ Wzór N-21

SPOONIE MŁODZIEŻOWE PROPOZYCJE TKANINOWE

Nr przemysłowy 41-0432 Artykuł - desen kolor

Nr kolejny z indeksu asortymentowego 245 **MUST**

Maksymalna cena detaliczna 350,-

Orientacyjna wielkość oferty _____

Zakład kontraktujący ZPO „ODRA”

Rozmiar lub odstęp między odstępami

U w a g i: _____

SPZ „Odra” Szczytno 47 00000 000/00/01

PROPOZYCJE TKANINOWE (list):

- BRZONA**
- BRZONA**
- granit*
- BARWELNA**
- BARWELNA**

Fot. 9. Wzór produkcyjny odzieży przedstawiający spodnie młodzieżowe, widać na nich dodatki w postaci guzików i nitów, których często brakowało na spodniach szytych w PRL-u. APSz, ZPO „Odra” w Szczecinie, sygn. 152.

Fot. 10. Wzór produkcyjny odzieży przedstawiający kombinezon dwuczęściowy, szyty na podobieństwo odzieży roboczej. APSz, ZPO „Odra” w Szczecinie, sygn. 153.

Fot. 11. Wzór produkcyjny odzieży przedstawiający modne wówczas bluzy młodzieżowe. APSz, ZPO „Odra” w Szczecinie, sygn. 153.

Fot. 12. Wzór produkcyjny odzieży przedstawiający modne wówczas spodnie ogrodniczki, wprowadzone z odzieży roboczej. APSz, ZPO „Odra” w Szczecinie, sygn. 153.

Fot. 13. Zdjęcie modeli ubranych w odzież z „Odry” pochodzące najprawdopodobniej z targów odzieżowych. APSz, ZPO „Odra” w Szczecinie, sygn. 155.

Fot. 14. Zdjęcie modeli ubranych w odzież z „Odry” pochodzące z wystawy sklepowej lub targów odzieżowych. APSz, ZPO „Odra” w Szczecinie, sygn. 155.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

Archiwum Państwowe w Szczecinie

Zakłady Przemysłu Odzieżowego „Odra” w Szczecinie.

LITERATURA

Białecki T., Silski Z., *Dzieje Szczecina 1945–1990*, Szczecin 1998.

Białecki T., *Szczecin. Rozwój miasta w Polsce Ludowej*, Poznań 1977.

Encyklopedia Szczecina, pod red. T. Białeckiego, Szczecin 2000.

Gołubiew Z., *Modna i już: moda w PRL-u: Hoff, Młoda Polska, dzieci kwiaty, Hase, na ludowo i inne...*, Kraków 2015.

Pelka A., *Teksas – land: moda młodzieżowa w PRL-u i w NRD*, Gdańsk 2013.

Pelka A., *Z [politycznym] fasonem: moda młodzieżowa w PRL i NRD*, Gdańsk 2013.

STRONY INTERNETOWE

Zniknęła kolebka polskich dżinsów, <http://szczecin.naszemiasto.pl/artukul/zniknela-kolebka-polskich-dzinsow,3066590,artgal,t,id,tm.html> [dostęp 1.06.2018]

Beata Weinar

Zakłady Przemysłu Odzieżowego „Odra” w Szczecinie – dzieje przedsiębiorstwa w świetle materiałów archiwalnych Archiwum Państwowego w Szczecinie

Streszczenie

Artykuł opisuje dzieje Zakładów Przemysłu Odzieżowego „Odra” w Szczecinie działających w latach 1965–2002, które były znane zarówno w regionie, jak i na obszarze całego kraju, przede wszystkim z produkcji dżinsów często zwanych *odrami*. Wytworzona przez nie odzież była również eksportowana na rynek europejski. W artykule omówiono ciekawsze materiały archiwalne dotyczące „Odry”, które znajdują się w zasobie APSz. Na szczególną uwagę zasługują wzory produkcyjne, przedstawione w formie kart, jak również warunki produkcyjne, omawiające szczegółowo proces szycia garderoby. Ciekawym materiałem dla badaczy są również zachowane zdjęcia: budynku, znaku towarowego oraz odzieży.

Słowa kluczowe: Szczecin, gospodarka planowa, przemysł odzieżowy, Zakłady Przemysłu Odzieżowego „Odra” w Szczecinie, dżinsy, „marmurki”, teksas

Beata Weinar

“Odra” Clothing Factory in Szczecin – history of the company in the light of the records of the State Archive in Szczecin.

Summary

The article describes the history of “Odra” Clothing Factory in Szczecin, which operated in 1965-2002 and became renowned both in the region and throughout Poland, mostly as the producer of jeans often referred to as “odras.” The manufactured clothes were also exported to the European market. The article also discusses some more interesting records on “Odra” available in the archives of the State Archive in Szczecin. Manufacturing patterns presented as cards, as well as the details of production that present in detail the process of sewing clothing items are particularly noteworthy. The preserved photographs of the company building, trademark and clothing items are also an interesting material for researchers.

Keywords: Szczecin, planned economy, clothing industry, “Odra” Clothing Factory in Szczecin, jeans, marble wash denim, palazzo jeans.